

Document based and content based analysis of narratives in favor of childbearing

Fatemeh Mohammadi Babazidi¹ | Seyyed Mojtaba Mirdamadi*² | Rasool Muhammad Jafari³

1. PhD student in Theology, Islamic Studies, and Quran and Hadith Sciences, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: F.sadid.313@gmail.com
2. Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Faculty of Theology, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: Mirdamadi_77@ut.ac.ir
3. Associate Professor, Department of Quran and Hadith Sciences, Faculty of Theology, Shahed University, Tehran, Iran. Email: rasulmohamadjafari@yahoo.com

* This article is taken from the doctoral dissertation in the field of Quran and Hadith Sciences by Fatemeh Mohammadi Babazidi, a student at Islamic Azad University, South Tehran Branch.

Volume info

Vol. 21
Series: 74
Spring 2026

Article Type

Research Paper

Article History

Received:
16 April 2024

Revised:
27 September 2024

Accepted:
20 September 2025

Published:
21 April 2026

ISSN – E-ISSN

ISSN: 2645-4955
E-ISSN: 2645-5269

Abstract

Population is one of the most important components of power on both national and international levels. Considering the differing perspectives of Islamic theorists on the issue of population, and recognizing that the root of these differences lies in various interpretations of religious texts, including narrations, this study employs qualitative research using library resources and a descriptive-analytical method of conceptual analysis to examine the authenticity and content of narrations related to childbirth. This fundamental, text-based research focuses on pro-childbirth narrations found in hadith sources. The findings indicate that the chains of transmission for these hadiths are generally authentic, and the content of the narrations points to two main themes promoting increased childbirth:

1. Explicit narrations advocating for childbirth (with subtopics such as the Prophet's pride in the growth of the population and the earth's weight due to those who glorify God) .
2. Implicit narrations supporting childbirth (with subtopics such as children as intercessors for their parents and children as a means of increased sustenance) .

These narrations are aligned with Quranic verses and guide the expansion of the population to achieve monotheistic goals. Governments should work to remove obstacles to childbirth, such as the employment of women in positions where their presence is not effective, and instead, focus on employing women in roles that contribute to the qualitative improvement of the population, such as in healthcare and education.

Keywords : Childbirth Narrations, Population Control, Descriptive-Analytical Method, Conceptual Analysis Method, Hadith Documentation, Hadith Text.

Cite this Paper: Mohammadi Babazidi'F, Mirdamadi'M & Muhammad Jafari' R.(2026). Document based and content based analysis of narratives in favor of childbearing. Journal of The Women and Families Cultural-Educational. 21(74), 163-188

Publisher:
Imam Hossein University.

©
The Author(s).

واکاوی سندی و محتوایی روایات موافق فرزندآوری

فاطمه محمدی بابازیدی^۱ | سیدمجتبی میردامادی^{۲*} | رسول محمدجعفری^۳

۱. دانشجوی دکتری الهیات، معارف اسلامی و علوم قرآن و حدیث، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

Email: F.sadid.313@gmail.com

Email: Mirdamadi_77@ut.ac.ir

۲. استادیار، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات، دانشگاه تهران، تهران، ایران

Email: rasulmohamadjafari@yahoo.com

۳. دانشیار، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

* مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته علوم قرآن و حدیث دانشجو فاطمه محمدی بابازیدی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب است.

چکیده

جمعیت یکی از مهم‌ترین مولفه‌های قدرت در عرصه ملی و بین‌المللی است. با توجه به تفاوت دیدگاه نظریه پردازان اسلامی نسبت به موضوع جمعیت و با عنایت به آن‌که خاستگاه اختلاف، برداشت‌های متفاوت از متون دینی و از جمله روایات است، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای به صورت کیفی و با روش توصیفی-تحلیلی از نوع تحلیل مفهومی به واکاوی سندی و محتوایی روایات فرزندآوری پرداخته است. این تحقیق بنیادی، متنی است و منبع تحقیق، روایات موافق فرزندآوری در مصادر حدیثی است. یافته‌های پژوهش نشان داد که اسناد احادیث، غالباً صحیح هستند و محتوای روایات نیز در دو محور بر افزایش موالید دلالت دارند: ۱. روایات صریح دال بر فرزندآوری (با زیر عنوانی چون: مباحات رسول خدا(ص) به فزونی جمعیت، و سنگینی زمین به علت تسبیح کنندگان)، ۲. روایات غیر صریح دال بر فرزندآوری (با زیر عنوانی چون: فرزندان شفاعت کننده والدین، و فرزندان سبب افزایش روزی). این روایات همسو با آیات قرآن بوده و بر تکثیر نسل جهت تحقق اهداف توحیدی رهنمون هستند. دولت‌ها باید از سویی موانع فرزندآوری مانند استخدام زنان در مشاغلی که حضورشان مؤثر نیست رفع کند و از سوی دیگر به‌کارگیری زنان در مشاغلی که به ارتقای کیفی جمعیت می‌انجامد مانند حوزه درمان و آموزش، اهتمام ورزد.

کلیدواژه‌ها: روایات فرزندآوری، کنترل جمعیت، روش تحلیلی توصیفی، روش تحلیل مفهومی، سند

حدیث، متن حدیث

سال و شماره

سال ۲۱، پیاپی: ۷۴

بهار ۱۴۰۵

سال و شماره

مقاله پژوهشی

سابقه مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۷/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۲/۰۱

شابا چاپی و الکترونیکی

شابا چاپی: ۲۶۴۵-۴۹۵۵

الکترونیکی: ۲۶۴۵-۵۲۶۹

استناد: محمدی بابازیدی، فاطمه؛ میردامادی، سیدمجتبی؛ محمدجعفری، رسول. (۱۴۰۵). واکاوی سندی و محتوایی روایات موافق

فرزندآوری؛ فرهنگی - تربیتی زنان و خانواده؛ ۲۱(۷۴): ۱۸۸-۱۶۳.

©
نویسندگان.

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین(ع)

OPEN ACCESS

مقدمه و بیان مسئله

موضوع جمعیت، یکی از مهم‌ترین مباحث توسعه اقتصادی و راهبردهای مرتبط با آن است. کارشناسان اقتصادی، معتقدند با بکارگیری مناسب منابع توسعه و ترکیب سرمایه و زیرساخت‌ها، جمعیت می‌تواند عاملی برای رشد کشورها باشد. برخی مردم‌شناسان، ماهیت خانواده را منحصر در فرزندآوری دانسته‌اند (حکمت‌نیا، ۱۳۹۰: ۷۸). گرایش به ازدواج و فرزندآوری و بقای نسل اساساً در زمره نیازهای فطری انسان است که این نیاز فطری و گرایش طبیعی به واسطه شرایط خاص تربیتی و همچنین شرایط جامعه ممکن است دستخوش تغییراتی شود. در نتیجه فراهم‌سازی بستری که در آن افراد مایل به زندگی عادی و سالم باشند اصل اساسی است (کیانپور و همکاران، ۱۴۰۲: ۵۱).

برآوردهای اخیر نشان می‌دهد که شاخص باروری کل با خروج متولدان دهه ۶۰ درصد از وضعیت ازدواج و فرزندآوری دوباره به نرخ ۱/۷ فرزند در انتهای دهه ۹۰ تنزل پیدا کرد (عباسی شوازی و همکاران، ۱۳۹۹). در نتیجه با تداوم اجرای سیاست‌های کنترل جمعیتی توسط دولت‌ها، کشور با کاهش نرخ جمعیت مواجه شد که مورد انتقاد بسیاری از بزرگان و دلسوزان و کارشناسان نظام اسلامی قرار گرفت. در همین رابطه، رهبر معظم انقلاب از سال ۱۳۸۸ بیان دیدگاه‌های جمعیتی را آغاز کرده و در میان مسئولان درباره لزوم تغییر سیاست‌های جمعیتی صحبت کرده‌اند و از آن زمان تاکنون هیچگاه این مسأله را فراموش نکرده‌اند و با مشاهده برخی کم‌کاری‌ها و بی‌توجهی به مسئله مهم جمعیت کشور در مسئولان دولتی و لزوم بازنگری در سیاست‌های تحدید نسل، روی سخن‌شان را در جلسات عمومی به سوی جامعه تغییر داده‌اند. به طوری که در مرداد ماه سال ۱۳۹۰ طی سخنانی، رسمی و علنی به موضوع جمعیت و لزوم مقابله با سیاست‌های تحدید نسل اشاره و تأکید کردند که هر اقدام و تدبیری برای کم کردن جمعیت باید پس از ۱۵۰ میلیون نفر صورت بگیرد. ایشان به عنوان حاکم جامعه اسلامی در اردیبهشت سال ۹۳ با توجه به اهمیت مقوله جمعیت در اقتدار ملی و با توجه به جوانی جمعیت کنونی، سیاست‌های کلی جمعیت را ابلاغ فرمودند؛ این سیاست‌ها بر اساس بند یک اصل ۱۱۰ قانون اساسی و پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام تعیین شده است؛ و نیز با در نظر داشتن نقش مهم جمعیت در پیشرفت کشور، تأکید فرمودند که لازم است برنامه‌ریزی‌های جامع برای رشد اقتصادی، اجتماعی و

فرهنگی کشور، متناسب با سیاست‌های جمعیتی انجام گیرد. حال از یک سو با توجه به اهمیت موضوع جمعیت در پیشرفت و توسعه همه جانبه کشور از سوی حاکمیت و از سوی دیگر با عنایت به اختلاف دیدگاه میان نظریه پردازان اسلامی در مسئله جمعیت به واسطه برداشت‌های متفاوتی که از آیات و روایات نسبت به مسئله کنترل جمعیت وجود دارد و نیز با اتکای بر نظام حقوقی مبتنی بر قوانین و احکام اسلامی، باید برای به دست آوردن حکم هر موضوع، اعم از علمی، اقتصادی و اجتماعی و غیره، در قدم اول به منابع اصلی استنباط احکام الهی در قرآن و روایات رجوع کرد (محقق داماد، ۱۳۸۹: ۶۲).

اگر سیاستگذاران و دولتمردان قصد دارند کاری برای رشد فرزندآوری و انگیزش آن انجام دهند الزم است به نیازها و ارزش‌های فردی، اجتماعی و دینی و معنوی افراد جامعه توجه ویژه‌ای داشته باشند (حسینی و همکاران، ۱۴۰۲: ۶۶). با توجه به بافت دینی جامعه ایران، از جمله ارزش‌های دینی و معنوی که می‌تواند زمینه اقبال به فزونی جمعیت را فراهم آورد، ترویج و گسترش آموزه‌های دینی است که در قالب روایات پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) به فرزندآوری توصیه و تشویق شده است. از این روی پژوهش حاضر در پی پاسخ به این سؤال است که واکاوی سندی و محتوایی روایات موافق فرزندآوری چگونه است؟

در زمینه بررسی روایات فرزندآوری، مقالات محدودی نگاشته شده است؛ علی محمدی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله «اعتبارسنجی سندی و تحلیل متنی روایات فرزندآوری» اعتبار سندی روایات مشوق فرزندآوری و سپس روایاتی که به نوعی به کنترل موالید اشاره دارند بررسی کرده، آنگاه با تکیه بر دیدگاه رجالیون و تحلیل روایات صحیح مشوق فرزندآوری، به اثبات رسیده که حکم اولیه تکثیر نسل و ازدیاد فرزندآوری، رجحان و استحباب است و از روایتی که توهم مخالفت آن با ازدیاد نسل می‌رود، چنین استفاده‌ای نمی‌شود. محمدی بابازیدی و همکاران (۱۴۰۳) در مقاله «بررسی و نقد برداشت‌های مخالفان افزایش جمعیت از آیات و روایات دال بر تحدید نسل» به بررسی مستندات قرآنی و روایی مخالفان افزایش جمعیت پرداخته و برداشت‌های مخالفان را نقد کرده‌اند. در دیگر پژوهش‌ها به میزان اعتبار سند روایت پرداخته نشده است مانند: آهنگر (۱۴۰۲) در مقاله «بررسی فرزندآوری و تداوم نسل از منظر قرآن و احادیث» و شوبکلانی (۱۳۹۵) در مقاله «واکاوی مقوله‌ی فرزندآوری از دیدگاه آیات و روایات».

نظر به خلأ نظری در موضوع حاضر و با توجه به تفاوت دیدگاه نظریه پردازان اسلامی نسبت به موضوع جمعیت و فرزندآوری و با عنایت به آن که خاستگاه اختلاف، برداشت‌های متفاوت از متون دینی و از جمله روایات است، پژوهش حاضر با هدف واکاوی سندی و محتوایی روایات فرزندآوری به بررسی آن‌ها پرداخته است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع پژوهش‌های کیفی بوده و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای صورت می‌گیرد. روش توصیفی-تحلیلی از نوع تحلیل مفهومی به بررسی اسناد و محتوای روایات فرزندآوری پرداخته است. این تحقیق بنیادی، متنی است و منبع تحقیق روایات موافق فرزندآوری در مصادر حدیثی است. با استفاده از روش مذکور، روایات معصومان(ع) که مرتبط و موافق با فرزندآوری و افزایش جمعیت هستند از مصادر حدیثی مانند: کافی، من لایحضره الفقیه، الاستبصار و قرب الاسناد استخراج شده‌اند. آن‌گاه با توجه به سؤالات تحقیق، اسناد روایات بر اساس منابع رجالی معتبر شیعه ارزیابی گردیده‌اند، در ارزیابی اسناد روایات از کتاب‌های رجالی چون: الفهرست نجاشی، الرجال طوسی، اختیار معرفه الرجال کشی و معجم الرجال و الحدیث استفاده شده است. در ادامه محتوا و دلالت روایت بررسی گردیده است. براساس آنچه که بیان شد، مراحل انجام پژوهش حاضر، به شرح ذیل بوده است: ۱- مطالعه چارچوب نظری تحقیق، ۲- جمع‌آوری و دسته‌بندی آیات و روایات مرتبط با تحدید نسل و دیدگاه‌های موافقان تحدید نسل، ۳- تحلیل آیات و روایات و دیدگاه‌های موافقان تحدید نسل، ۴- پاسخ به پرسش‌های تحقیق، ۵- بحث و نتیجه‌گیری.

یافته‌های پژوهش

با جستجو در جوامع حدیثی معتبر، روایات فرزندآوری در دو محور استخراج گردید: ۱. روایات صریح دال بر فرزندآوری، ۲. روایات غیر صریح دال بر فرزندآوری. در ادامه به توضیح هر یک از این دسته روایات پرداخته می‌شود.

۱. روایات صریح دال بر فرزندآوری

مراد از روایات صریح دال بر فرزندآوری، روایاتی هستند که به روشنی و صراحت بر افزایش تعداد فرزندان دلالت دارند، بررسی مضامین آنها نشان می‌دهد که در چهار محور قابل دسته‌بندی هستند: ۱. مباحثات رسول خدا (ص) به فزونی جمعیت، ۲. سنگینی زمین به علت تسبیح کنندگان، ۳. زنان فرزندآور بهترین زنان امت، ۴. نعمت، رحمت و برکت بودن فرزند. ابتدا در جدول ذیل، روایات، مضامین، اعتبار سندی و تحلیل متنی روایات گزارش می‌گردد، آن‌گاه به تفصیل به تبیین آنها پرداخته می‌شود.

جدول ۱: روایات صریح دال بر فرزندآوری

روایات	مضمون پایه	اعتبار سندی	تحلیل متنی روایات
«...فَإِنَّ مِنْ سُنَّتِي التَّرْوِيجَ أَطْلُبُوا الْوَلَدَ فَإِنِّي مُكَاتِرٌ بِكُمْ الْأُمَّم» (کلینی، ۱۳۸۹ق، ج ۵: ۳۲۹).	مباحثات رسول خدا به فزونی جمعیت	صحیح	مباحثات رسول خدا به فرزند سقط شده نشان دهنده این است که توصیه‌های ایشان نسبت به تکثیر موالید، فقط مربوط به زمان خودش نبوده است. چرا که فرزند سقط شده هیچ نقشی در زندگی مسلمانان ندارد. توجه ویژه پیامبر (ص) به فرزندان دختر مانع پذیرفتن این نظریه است که تشویق ایشان به افزایش نسل مربوط به زمان خودش است زیرا در آن زمان پسران بودند که به عنوان سرمایه های سازندگی و اقتصادی و نظامی از جامعه اسلامی دفاع می‌نمایند.
«تَزَوَّجُوا فَإِنِّي مُكَاتِرٌ بِكُمْ الْأُمَّمَ غَدًا فِي الْقِيَامَةِ حَتَّىٰ إِنَّ السَّقَطَ لَيَجِيءُ مُخْتَبِطًا عَلَىٰ بَابِ الْجَنَّةِ فَيَقَالُ لَهُ ادْخُلِ الْجَنَّةَ فَيَقُولُ لَا حَتَّىٰ يَدْخُلَ أَبُوَايَ الْجَنَّةَ قَبْلِي» (ابن بابویه، ۱۴۰۴ق، ۳/ ۳۸۳):	مباحثات رسول خدا به فزونی جمعیت	صحیح	تکثیر موالید به منظور تحقق یافتن اهداف توحیدی است و همین امر علت مباحثات رسول خدا به افزایش جمعیت است.
«يُوسِفُ أَخَاهُ قَالَ كَيْفَ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَتَزَوَّجَ بَعْدِي فَقَالَ إِنَّ أَبِي أَمَرَنِي فَقَالَ إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ يَكُونَ لَكَ ذُرِّيَّةٌ تُثَقِّلُ الْأَرْضَ بِالتَّسْبِيحِ فَأَفْعَلُ» (کلینی، ۱۳۸۹ق: ۳/ ۶).	سنگینی زمین به علت تسبیح کنندگان	صحیح	در جایی که امر دایز است میان ازدواج با
۱- «لِرَجُلٍ تَزَوَّجَهَا سَوْءَاءً وَلَوْدًا	زنان فرزندآور	صحیح	

روایات	مضمون پایه	اعتبار سندی	تحلیل متنی روایات
وَأَنَّ تَزْوُجَهَا حَسَنَاءَ عَاقِرًا فَإِنِّي مُبَاهٍ بِكُمْ الْأُمَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَا عَلِمْتُ أَنَّ الْوُلْدَانَ تَحْتَ الْعَرْشِ يَسْتَعْفِرُونَ لِآبَائِهِمْ يَخْضَعُونَ لَهُمْ وَإِبْرَاهِيمَ وَتُرَيْبِيمَ سَارَةَ فِي جَنبِ مَنْ مِثْلِكِ وَعَنْبَرَ وَزَعْفَرَانَ» (ابن بابویه، ۱۳۶۲: ۲/ ۶۱۴-۶۱۵)	بهترین زنان امت		زنان زشت چهره و زایا و یا زن زیبا و نازا، حضرت زایا بودن را ترجیح داده‌اند و در ذیل روایت، تعبیر مُكَاتِرٌ بِكُمْ الْأُمَّمَ دلیل این امر ذکر شده است، و در سایر شرایط نیز افزایش نسل به منظور افزایش تسبیح‌کنندگان خداوند روی زمین دلیل این امر مورد تاکید بوده است
۲- «هِنَّ ثَلَاثٌ فَأَمْرَأَةٌ وَأُلُوْدٌ وَدُوْدٌ تُعِينُ زَوْجَهَا عَلَى ذَهْرِهِ لِدُنْيَاهُ وَأَخْرَجَتْهُ وَلَا تُعِينُ الدَّهْرَ عَلَيْهِ وَامْرَأَةٌ عَقِيمَةٌ لَا ذَاتُ جَمَالٍ وَلَا خَلْقٍ وَلَا تُعِينُ زَوْجَهَا عَلَى خَيْرٍ وَامْرَأَةٌ صَخَابَةٌ وَلَا جَهْدٌ هَمَّازَةٌ تَسْتَقْبِلُ الْكَثِيرَ وَلَا تُقْبَلُ» (الْبَيْهَقِيُّ، ۱۳۸۹ق: ۵/۳۲۳)	زنان فرزندآور بهترین زنان امت	صحیح	
«نِعْمَ الْوَالِدُ الْبَنَاتُ مُلَطَّفَاتٌ مُجَهَّزَاتٌ مُوَسَّاتٌ مُبَارَكَاتٌ مُفْلِحَاتٌ» (کلینی، ۱۳۸۹ق: ۵/۶).	نعمت و رحمت و برکت و زینت بودن فرزندان	موثق	در سوره نحل، آیه ۷۲ و سوره آل عمران، آیه ۱۴ و سوره کهف، آیه ۴۶ به این مضامین، مبنی بر نعمت و رحمت بودن فرزندان، پرداخته شده است
«قَالَ الْبُنُونَ نَعِيمٌ وَ الْبَنَاتُ حَسَنَاتٌ وَاللَّهُ يَسْأَلُ عَنِ النَّعِيمِ وَيُثِيبُ عَلَى الْحَسَنَاتِ» (کلینی، ۱۳۸۹ق: ۷/۶).	نعمت و رحمت و برکت و زینت بودن فرزندان	ضعیف	

روایات	مضمون پایه	اعتبار سندی	تحلیل متنی روایات
«...فَإِنَّ مِنْ سُنَّتِي التَّرْوِيجَ اَطْلُبُوا الْوَلَدَ فَإِنِّي مُكَاتِرٌ بِكُمْ الْأُمَّم» (کلینی، ۱۳۸۹ق، ج: ۵: ۳۲۹).	مباهات رسول خدا به فزونی جمعیت	صحیح	مباهات رسول خدا به فرزند سقط شده نشان دهنده این است که توصیه‌های ایشان نسبت به تکثیر موالید، فقط مربوط به زمان خودش نبوده است. چرا که فرزند سقط شده هیچ نقشی در زندگی مسلمانان ندارد. توجه ویژه پیامبر(ص) به فرزندان دختر مانع پذیرفتن این نظریه است که تشویق ایشان به افزایش نسل مربوط به زمان خودش است زیرا در آن زمان پسران بودند که به عنوان سرمایه های سازندگی و اقتصادی و نظامی از جامعه اسلامی دفاع می‌نمایند.

۱-۱. مباهات رسول خدا(ص) به فزونی جمعیت

در جوامع روایی دو روایت در زمینه مباهات پیامبر(ص) به فزونی جمعیت نقل شده است:

۱- «حَدَّثَنَا أَبِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى بْنِ عُمَيْرٍ
الْيَقْطِينِيُّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ يَحْيَى عَنِ جَدِّهِ الْحَسَنِ بْنِ رَاشِدٍ عَنِ أَبِي بَصِيرٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنِ
أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ جَدِّي عَنْ آبَائِهِ (ع) أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (ع) ... فَإِنَّ رَسُولَ
اللَّهِ (ص) كَثِيرًا مَا كَانَ يَقُولُ: فَإِنَّ مِنْ سُنَّتِي التَّرْوِيجَ اَطْلُبُوا الْوَلَدَ فَإِنِّي مُكَاتِرٌ بِكُمْ
الْأُمَّم» (ابن بابویه، ۱۳۶۲: ۲/ ۶۱۴-۶۱۵): «امام صادق(ع) می‌فرماید: امام علی(ع) فرمودند
که پیامبر(ص) فراوان می‌فرمود: یکی از سنت‌های من ازدواج است و در طلب فرزند باشید؛
زیرا من (فردای قیامت) به کثرت شما بر سایر امت‌ها می‌بالم».

ارزیابی سندی: شیخ صدوق(محمد بن علی بن حسین)، ثقه است(نجاشی، ۱۴۱۸ق: ۲۶۱؛
طوسی، ۱۳۷۳: ۴۳۹). روایت را از پدرش(علی بن حسین) نقل کرده است(حدَّثَنَا أَبِي) وی نیز ثقه
است(نجاشی، ۱۴۱۸ق: ۲۶۱). سعد بن عبدالله، ثقه(همان: ۱۷۷)، محمد بن عیسی، ثقه است(کشی،

۱۳۸۲: ۲۶۸؛ نجاشی، ۱۴۱۸: ۳۳۳)، قاسم بن یحیی، نسبت به وی، توثیق صریحی وارد نشده است، اما آیت الله خوئی به دلیل قرار گرفتن در اسناد کامل زیارات واقع شده، وی را توثیق کرده است (خوئی، ۱۴۱۰ق: ۱/ ۵۰). حسن بن راشد، ثقه (طوسی، ۱۳۷۳: ۳۷۵). ابی بصیر، رجالیان شیعه بر وثاقت وی، اتفاق نظر دارند (کشی، ۱۳۸۲: ۲۳۸). با توجه به وثاقت تمام راویان و اتصال سند تا معصوم، روایت صحیح السند است.

۲- صدوق در من لا یحضره الفقیه نقل کرده است: «عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرِ الْحَمِيرِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِدْسَى عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَجْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِثَابٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ: «تَزَوَّجُوا فَإِنِّي مُكَاتِرٌ بِكُمْ الْأُمَمَ غَدًا فِي الْقِيَامَةِ حَتَّىٰ إِنَّ السَّقَطَ لَيَجِيءُ مُجْبِطًا عَلَيَّ بِأَبِ الْجَنَّةِ فَيَقَالُ لَهُ إِذْ خُلِيَ الْجَنَّةَ فَيَقُولُ لَأَحْتَىٰ يَدْخُلَ أَبُوَايَ الْجَنَّةَ قَبْلِي» (ابن بابویه، ۱۴۰۴ق، ۳/ ۳۸۳): «امام صادق (ع) می فرمایند، پیامبر (ص) فرموده اند: ازدواج نمایید، زیرا من در فردای قیامت به فرونی شما بر امت ها افتخار می کنم، تا جایی که فرزند سقط شده خشمگین به در بهشت می رسد به او گویند: وارد شو. گوید: نه، مگر والدینم پیش از من وارد شوند».

ارزیابی سندی: محمد بن موسی متوکل را علامه حلی و ابن داوود ثقه می دانند (مامقانی، ۱۴۲۳ق: ۱۵۹-۱۶۰). عبدالله بن جعفر حمیری، ثقه است (طوسی، ۱۳۷۳: ۴۰۰). احمد بن محمد بن عیسی، ثقه (نجاشی، ۱۴۱۸ق: ۸۱؛ طوسی؛ ۱۳۷۳: ۳۵۱)، حسن بن محبوب، ثقه (طوسی، ۱۳۷۳: ۳۵۴)، علی بن رثاب، ثقه و جلیل القدر (طوسی، ۱۴۲۰ق: ۲۶۴). محمد بن مسلم، فقیه و ثقه است (نجاشی، ۱۴۱۸ق: ۳۲۴). سند روایت صحیح است.

تحلیل محتوایی: ممکن است گفته شود این روایات، اختصاص به صدر اسلام دارد و ناظر به احوال آن زمان جامعه اسلامی بوده که از لحاظ نیروی انسانی به شدت در مضیقه بوده اند؛ چراکه نفرت انسانی عامل اصلی هر اقدامی در جهت پیشبرد اهداف سیاسی، نظامی و اقتصادی جامعه نوپای اسلامی به شمار می رفتند. از این رو پیامبر (ص) تشویق به افزایش تعداد مسلمانان می کردند؛ اما امروزه با شلیک یک مو شک می توان هزاران مرد جنگی و حتی شهرها را مورد حمله قرارداد. از این رو، زیادی فرزند از موضوع امداد و پشتیبانی خارج شده و نمی توان به این دسته از روایات، استدلال نمود که اسلام طرفدار افزایش جمعیت است. در پاسخ باید گفت که اولاً،

شواهد و قرائن در روایات ذکر شده وجود دارد که روی سخن، تنها مسلمانان انگشت‌شمار سرزمین حجاز و اطراف آنها نبوده، بلکه خطاب با امت اسلام است که شامل هر زمانی و مکانی می‌شود؛ زیرا پیامبر (ص) می‌فرماید: «من در قیامت به زیادی شما مباحثات می‌کنم» ثانیاً، به فرض که پذیرفته شود شرایط و موقعیت زمان پیامبر (ص) طوری بود که نیروی انسانی عامل مهم و اساسی در تمام زمینه‌ها قلمداد می‌شد، اما مباحثات کردن پیامبر (ص) به کودک سقط شده که طبیعتاً هیچ نقشی در جامعه نداشته و در زندگی مادی والدین مثمر ثمر واقع نمی‌شود، مانع پذیرش این نظریه است که توصیه‌های آن حضرت، به زمان خودشان اختصاص داشته که مسلمانان در اقلیت و ضعف بودند. به علاوه در چند روایت - که خواهد آمد - رسول خدا (ص) و ائمه (ع) عنایت خاصی به فرزندان دختر دارند، در حالی که اگر هدف پیامبر (ص) صرفاً فزونی به سبب دستیابی به قدرت نظامی و غیره بود، باید توجه به پسران می‌شد، زیرا پسران هستند که به عنوان سرمایه‌های اصلی کار و سازندگی همه جانبه و در جبهه از کیان جامعه اسلامی دفاع می‌نمایند؛ لذا عنایت ویژه به دختران که در فرهنگ مذموم جاهلیت مایه ننگ نیز محسوب می‌شدند، مبین این حقیقت است که سخن پیامبر اکرم (ص) منحصر به زمان خودشان نبوده و برای تمامی اعصار جریان دارد.

۲-۱. سنگینی زمین به علت تسبیح کنندگان

در برخی روایات موافق و مشوق فرزندآوری، سبب و انگیزه این امر وجود فرزندان است که به ذکر خداوند مشغول هستند و زمین را با یاد حق سنگین می‌کنند:

«عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: لَمَّا لَقِيَ يُوسُفُ أَخَاهُ قَالَ كَيْفَ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَتَزَوَّجَ بَعْدِي فَقَالَ إِنَّ أَبِي أَمَرَنِي فَقَالَ إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ يَكُونَ لَكَ ذُرِّيَّةٌ تُثْقِلُ الْأَرْضَ بِالتَّسْبِيحِ فَأَفْعَلُ» (کلینی، ۱۳۸۹ق: ۳/۶): «وقتی یوسف، برادرش را ملاقات کرد گفت: برادر چگونگی توانستی پس از من ازدواج کنی؟ گفت: پدرم امر کرد اگر می‌توانی فرزندی داشته باشی که به وسیله تسبیح خداوند، زمین را گران‌بها سازند، پس ازدواج کن».

ارزیابی سندی: علی بن ابراهیم، ثقة است (نجاشی، ۱۴۱۸ق: ۲۶۰). ابراهیم بن هاشم، وی از حد وثاقت، بالاتر است (امین عاملی، ۱۴۰۶ق: ۲/۲۳۴) و سزاوار نیست درباره موثق بودن ابراهیم

بن هاشم، تردید به خود راه داد (خویی، ۱۴۱۰ق: ۱/ ۲۹۱). ابن ابی عمیر، ثقه (نجاشی، ۱۴۱۸ق: ۳۲۶) و از زمره اصحاب اجماع است (سیحانی، ۱۴۲۵ق: ۳۵۸ و ۳۵۷). عبدالله بن سنان، ثقه است (نجاشی، ۱۴۱۸ق: ۲۱۴). با توجه به وثاقت تمام روایان و اتصال سند تا معصوم، حدیث صحیح خواهد بود.

تحلیل متنی: تشویق به فزونی جمعیت به سبب ازدیاد تسیح گویان خداوند، بیان گر آن است که نگاه روایات به تکثیر موالید تحقق اهداف توحیدی است که موجب مباهات رسول اکرم (ص) بر تکثیر جمعیت است. فهم اغلب علمای اهل سنت از این روایات بر تکثیر عددی است (طلعتی، ۱۳۸۳: ۹۸). همان طور که مشهور فقهای شیعه چنین مفهومی را برداشت کرده اند (نجفی، بی تا: ۹/ ۳۵).

۳-۱. زنان فرزندآور بهترین زنان امت

از دیگر روایات موافق فرزندآوری، روایاتی هستند که به ازدواج با زنان فرزندآور (ولود) تشویق شده است، دو روایت در این زمینه گزارش می گردد:

۱- «عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَعِيدِ الرَّقِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ جَعْفَرِ الْجَعْفَرِيِّ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرُّضَا (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: «لِرَجُلٍ تَزَوَّجَهَا سَوْءَاءً وَوَلَدَ أَوْلَادًا تَزَوَّجَهَا حَسَنَاءً عَاقِرًا فَإِنِّي مُبَاهٍ بِكُمْ أَلَّامَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَوْ مَا عَلِمْتَ أَنَّ الْوَلِدَانَ تَحْتَ الْعَرْشِ يَسْتَغْفِرُونَ لِأَبَائِهِمْ يَحْضَنُهُمْ إِبْرَاهِيمُ وَتُرِيهِمْ سَارَةَ فِي جَبَلٍ مِنْ مِسْكَ وَ عُنْبِرٍ وَ زَعْفَرَانَ» (کلینی، ۱۳۸۹ق: ۵/ ۳۳۴): «پیامبر (ص) فرمودند: با زن زشت روی فرزندآور ازدواج کن ولی با زیباروی نازا، ازدواج نکن؛ چرا که من روز قیامت با شما در برابر امت ها مباهات خواهم کرد، آیا نمی دانی نوزادان (که زیر خاک رفته اند) زیر عرش خداوند رحمان برای پدران شان استغفار می کنند ابراهیم آن ها را سرپرستی می کند و ساره در کوهی از مشک و عنبر و زعفران تربیتشان می کند».

ارزیابی سندی: سهل بن زیاد را شیخ طوسی توثیق کرده است (طوسی، ۱۳۷۳: ۳۸۷). علی

بن سعید رقی: ثقه است (نجاشی، ۱۴۱۸ق: ۲۵۹). سلیمان بن جعفر جعفری، از محدثان موثق شیعه است (طوسی، ۱۳۷۳: ۳۵۸)، بنابراین روایت صحیح است.

۲- «عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَأَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الْكَرْخِيِّ قَالَ: «هِنَّ ثَلَاثٌ فَأَمْرَأَةٌ وَكُوْدٌ وَدُوْدٌ تُعِينُ زَوْجَهَا عَلَى دَهْرِهِ لِدُنْيَاةٍ وَآخِرَتِهِ وَلَا تُعِينُ أَلَدَهُرَ عَلَيْهِ وَإِمْرَأَةٌ عَقِيمَةٌ لَا ذَاتُ جَمَالٍ وَلَا خُلُقٍ وَلَا تُعِينُ زَوْجَهَا عَلَى خَيْرٍ وَإِمْرَأَةٌ صَحَابَةٌ وَلَا جَهَّةٌ هَمَّازَةٌ تَسْتَقِيلُ الْكَثِيرَ وَلَا تَقْبَلُ الْبَسِيرَ» (كليني، ۱۳۸۹ق: ۵/۳۲۳). امام صادق (ع) فرمودند: «زنان سه نوعند: بهترین بانوان، زنانی هستند که فرزند زیاد زاینند و برای شوهر خود مهربانند و در امر دنیا و آخرت مددکارند و در زندگی بر ایشان مشکل نمی آفرینند و زنانی عقیم که سیما و اخلاقی ندارند و کمکی برای شوهر نیستند و دسته سوم، صدایش بلند، بسیار بیرون می روند و برمی گردند، بسیار عیب جو، بسیار را اندک می شمارند و اندک را نمی پذیرند».

ارزیابی سندی: وثاقت رجالی سهل بن زیاد، احمد بن محمد و ابن محبوب در روایات قبل مورد بررسی قرار گرفت. ابراهیم کرخی: رجالیان متقدم وی را جرح و تعدیل نکرده اند. وحید بهبهانی برای اثبات وثاقتش این ادله را آورده است: ۱. روایت ابن ابی عمیر، صفوان بن یحیی و حسن بن محبوب از وی، ۲. طریق داشتن صدوق به او در مشیخه، ۳. کثیر الروایه بودن (بهبهانی، ۲۰۵ق: ۴۳). بنابراین روایت صحیح خواهد بود.

تحلیل متنی: ولود از ریشه ولد به معنای فرزند می باشد که بر مذکر و مونث دلالت می کند، (قرشی، ۱۳۷۱: ۷/۲۴۴). ولود را به معنای فراوان شدن از طریق زاییدن دانسته اند (زبیدی، ۱۴۱۴ق: ۵/۳۲۷). «إِمْرَأَةٌ وَكُوْدٌ» به معنای زن پرفرزند است (ابن درید، ۱۹۸۷: ۲/۶۸۲). احادیث ناظر بر فضیلت زنان ولود، از جوانب مختلف بر مطلوبیت فراوانی اولاد دلالت دارد:

الف: تشویق به ازدواج با زنان ولود

ب: تعلیل تفاخر بر امت ها در روز قیامت به انبوه جمعیت مسلمان (خرازی، ۱۳۷۹: ۲۱/۴۲ و ۴۳). روایات ناظر به این مطلب است که اگر بین بچه دار شدن و نداشتن جمال، تراحم باشد، بچه دار قبیح در مقایسه با زن دارای جمال ظاهری ولی نازا، سزاوارتر است و این دست از روایات به صراحت بر مباحث به فزونی امت، دلالت می کند و مراد، تنها بقای نسل نیست. در نتیجه این اندازه از تاکید به ازدواج با زنان بسیار فرزند آور نشان دهنده دیدگاه شارع مقدس بر مطلوبیت فرزندآوری است. روشن است که تشویق به ازدواج با زن فرزند آور و بیان علتی که برای آن ذکر شده است

(مباهات به فزونی جمعیت) دلالت بر مطلوبیت فرزند زیاد دارد تا آنجا که بعضی از فقها از این حدیث استفاده کرده‌اند تا استحباب ازدواج با دخترانی که قبلاً بچه داشته‌اند متقن‌تر مورد دفاع قرار دهند (شهید اول، ۱۳۸۴: ۲/۶۴). البته این روایات در مقام اهمیت و ضرورت فرزندآوری ذکر شده است نه اینکه زنی که قابلیت زاییدن و زایمان رانداشته باشد ارزشی ندارد چراکه در سوره تحریم زن فرعون رانه تنها برای زنان بلکه برای کسانی که ایمان آورده‌اند از زنان و مردان، اسوه معرفی می‌کند، و طبق آیات قرآن ایشان، فرزندی نداشتند و حضرت موسی رابه عنوان فرزندی پذیرفتند و فرزند نداشتن از ارزش ایشان، نزد خداوند نکاست. تقوا، معیار اصلی و واقعی برتری انسان‌ها بر یکدیگر است (حجرات/۱۳) ولی یکی از ویژگی‌های بارز یک زن، قابلیت فرزندآوری اوست (اعزازی، ۱۳۸۳).

۱-۴. نعمت، رحمت و برکت بودن فرزند

از دیگر روایات مرتبط با فرزندآوری، روایاتی هستند که وجود فرزند را مایه نعمت، رحمت و برکت دانسته‌اند:

۱- «عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): «نِعْمَ الْوَالِدُ الْبَنَاتُ مُلْطَفَاتٌ مُجَهَّزَاتٌ مُنْسَأَتٌ مُبَارَكَاتٌ مُفْلِيَاتٌ» (کلینی، ۳۸۹ق: ۵/۶): «دختران چه فرزندان خوبی هستند چرا که گرم و با لطافتند، آماده به خدمتند، انس گیر و با الفتند، با برکتند و پاکیزه‌اند».

ارزیابی سندی: سخن از وثاقت علی بن ابراهیم و ابراهیم بن هاشم گذشت. نوفلی، برقی از وی به عنوان یکی از اصحاب امام هادی (ع) یاد می‌کند (برقی، ۱۳۴۲: ۶۰). سکونی، در شیعه به روایات سکونی عمل می‌شود (خویی، ۱۴۱۰ق: ۳/۱۰۶)، از وی حدود ۱۱۲۲ روایت در کتاب‌های اربعه حدیثی شیعه موجود است (سبحانی، ۱۴۱۸ق: ۲/۷۰)، اکثر روایات او را نوفلی نقل کرده است (سبحانی، ۱۴۱۸ق: ۲/۷۱). سکونی، عامی (اهل سنت) و ثقه است (علامه حلی، ۱۴۱۷ق: ۳۱۶). به جز سکونی که عامی و ثقه است باقی راویان شیعه و موثق هستند، چنین حدیثی از نظر اعتبار، موثق است (شهید ثانی، بی تا: ۸۶).

۲- «عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُوسَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: الْبُنُونَ نَعِيمٌ وَالْبَنَاتُ حَسَنَاتٌ وَاللَّهُ يَسْأَلُ عَنِ النَّعِيمِ وَيُثِيبُ عَلَى الْحَسَنَاتِ» (کلینی، ۱۳۸۹ق: ۷/۶): «پسران نعمت و دختران حسنه و خدا از نعمت سوال و بر حسنات پاداش می دهد».

ارزیابی سندی: احمد بن محمد، وثاقتش مورد بررسی قرار گرفت. حسین بن موسی، واقفی مذهب است (طوسی، ۱۳۷۳ق: ۳۳۶؛ علامه حلی، ۱۴۱۷ق: ۳۳۷) توثیق خاصی ندارد و تنها راه وثاقت وی این است که ایشان مروی عنه ابن ابی عمیر است و چند نفر هستند که به جز از ثقه نقل نمی کنند یکی از آنان ابن ابی عمیر است (مامقانی، ۱۴۱۱ق: ۱۱/۲). احمد بن فضل، واقفی (طوسی، ۱۳۷۳: ۴۵۲)، درباره وی مدح و ذم خاصی نیست. سند این نوع حدیث، ضعیف تلقی می گردد.

تحلیل محتوایی: در آیات ذیل، فرزندان به عنوان نعمت و رحمت معرفی شده است: «وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْوَابِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَلَيْسَ ذَلِكَ بِعَظِيمٍ» (نحل / ۷۲): «خداوند برای شما از جنس خودتان همسرانی قرار داد و از همسرانتان برای شما فرزندان و نوه هایی به وجود پاکیزه ها به شما روزی داد؛ آیا به باطل ایمان می آورند و نعمت خدا را انکار می کنند؟». مقصود از نعمت، همان است که همسرانی از جنس خود بشر برای ایشان در ست کرد و فرزندان و نوه هایی از همسران پدید آورد که از آشکارترین نعمت هاست؛ زیرا اساس تکوین بر آن است و اجتماع بشری بدان بنا می شود و اگر نبود، مجتمعی تشکیل نمی یافت و این تعاون میان انسان ها پدید نمی آمد و بشر به سعادت دنیا و آخرت خود نمی رسید (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۴۳۰/۱۲).

در آیه ای دیگر از فرزندان به عنوان رحمت یاد شده است: «وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ» (ص / ۴۳): «و ما اهل و فرزندان که از او مردند و به قدر آنها هم علاوه به او از روی رحمت عطا کردیم تا صاحبان عقل متذکر شوند»، در این آیه خداوند از رحمت خود بر حضرت ایوب سخن می گوید و منظور از رحمت، بازگرداندن فرزندان حضرت ایوب به وی بود. بنابراین با در نظر گرفتن آیات و روایات، تأیید و تشویق به فرزندآوری در اسلام، به عنوان یکی از مقومات تداوم و پیشرفت جامعه مشخص می شود.

۲. روایات غیر صریح دال بر فرزندآوری

منظور از روایات غیر صریح دال بر فرزندآوری، روایاتی هستند که منطوق آن‌ها بر افزایش تعداد فرزندان دلالت ندارند، اما مفهوم آن‌ها به صورت غیر مستقیم بر فزونی فرزند اشاره دارد. بررسی مضامین آن‌ها نشان می‌دهد که در پنج محور قابل دسته‌بندی هستند: ۱. فرزندان شفاعت کننده والدین، ۲. فرزندان سبب افزایش روزی، ۳. دعا برای طلب فرزند، ۴. عیب بودن نازایی، ۵. آداب تولد. ابتدا در جدول ذیل، روایات، مضامین، اعتبار سندی و تحلیل متنی روایات گزارش می‌گردد، آن‌گاه به تفصیل به تبیین آن‌ها پرداخته می‌شود.

جدول ۲: روایات غیر صریح دال بر فرزندآوری

روایات	مضمون ایه	ارزیابی سندی	تحلیل متنی روایات
«إِنِّي أَحْبَبْتُ طَلَبَ الْوَالِدِ مُنْذُ خَمْسِ سِنِينَ وَ ذَلِكَ أَنَّ أَهْلِي كَرِهَتْ ذَلِكَ وَ قَالَتْ إِنَّهُ يَشْتَدُّ عَلَيَّ تَرْبِيَّتُهُمْ لِقَوْلِهِ الشَّيْءُ فَمَا تَرَى فَكَتَبْتُ إِلَيْهِ اطْلُبِ الْوَالِدَ فَإِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُهُمْ» (کلینی، ۱۳۸۹: ۳/۶)	فرزندان سبب افزایش روزی	صحیح	طبق دیدگاه قرآن کریم، فرزندآوری نمی‌تواند عاملی برای فقر محسوب گردد و فقر دلیلی برای جلوگیری از باروری محسوب نمی‌شود. (انعام/ ۱۵ و اسراء/ ۳) که موید روایات مذکور است.
«إِنِّي مِنْ أَهْلِ نَيْبٍ قَدِ انْفَرَضُواوَأَيْسَ لِي وَ لَدْتُ قَالَ أَدْعُ وَأَنْتَ سَاجِدٌ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَ لِيَأَيَّرُنِي رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ رَبِّ لَأَتَذَرُنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ قَالَ فَفَعَلْتُ فَوَلَدَ لِي عَلِيُّ وَ الْحُسَيْنُ» (حر عاملی، ۱۴۱۶: ۱/۲: ۳۶۹)	دعا کردن در طلبیدن فرزند	صحیح یا حسن	بعضی از پیامبران و اولیاء الهی وقتی به سن پیری می‌رسیدند و از داشتن فرزند محروم بودند، از خدا می‌خواستند این نعمت الهی را به آنان عطا کند. (مریم/ ۵ و حجر/ ۵۳) که موید روایات مذکور است.
«سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) عَنْ رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً فَوَجَدَ بِهَا قُرْنًا إِلَى أَنْ قَالَ: قُلْتُ: فَإِنْ كَانَ دَخَلَ بِهَا قَالَ إِنَّ كَانَ عَلِمَ بِذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يَنْكِحَهَا يَغْنَى الْمَجَامِعَةَ ثُمَّ جَامَعَهَا فَقَدْ رَضِيَ بِهَا وَ إِنْ لَمْ يَعْلَمْ إِلَّا بَعْدَ مَا جَامَعَهَا فَإِنْ شَاءَ بَعَثَ أَمْسَكَ وَ إِنْ شَاءَ طَلَّقَ» (کلینی، ۱۳۸۹: ۴۰۹/۵)	عیب بودن نازایی	ضعیف	از عبارت وَ أَصْلَحْنَا (انبیاء/ ۹۰) نتیجه می‌گیریم اگر هریک از زوجین، قابلیت باردار شدن را نداشته باشد و فرزنددار نشود به منزله عیب‌دار بودن و نازایی وی است و نشان دهنده جایگاه فرزند و فرزندآوری است که شارع مقدس به تمام ابعاد فرزندآوری توجه کرده است.

روایات	مضمون ایه	ارزیابی سندی	تحلیل متنی روایات
«بَعَثْتُ بِمَسْأَلَةٍ مَعَ ابْنِ أُعَيْنٍ قُلْتُ سَلْتُهُ عَنْ خَصِيٍّ دَلَسَ نَفْسَهُ لِلْفَرَاةِ وَ دَخَلَ بِهَا فَوَجَدَتْهُ خَصِيًّا قَالَ يُفَرِّقُ بَيْنَهُمَا وَ يُوجِعُ ظَهْرَهُ وَ يَكُونُ لَهَا الْمَهْرُ بِدُخُولِهِ عَلَيْهَا» (طوسی، ۱۴۰۷ق: ۱۷/ ۴۳۲)	عیب بودن نازایی	صحیح	
«فِي الْمَوْلُودِ قَالَ يُسَمَّى فِي الْيَوْمِ السَّابِعِ وَ يُعَقُّ عَنْهُ وَ يُخْلَقُ رَأْسُهُ وَ يُتَصَدَّقُ بِوَزْنِ شَعْرِهِ فَضَةٌ وَ يُبْعَثُ إِلَى الْقَابِلَةِ بِالرَّجُلِ مَعَ الْوَرِكِ وَ يُطْعَمُ مِنْهُ وَ يُتَصَدَّقُ» (کلینی، ۱۳۸۹ق: ۶/ ۲۹)	آداب تولد فرزند	صحیح	از توجه به تمام زوایای فرزندآوری، اهمیت این موضوع نزد شارع مقدس را نتیجه گرفته می‌شود.
«لَا تَسْتَرْضِعُوا الْحَمَمَةَ فَإِنَّ اللَّبْنَ يُغْدِي وَ إِنَّ الْغُلَامَ يَنْزِعُ إِلَى اللَّبَنِ يَعْنِي إِلَى الطَّنْبْرِ فِي الرَّغْوَنَةِ وَ الْحَمَقِ» (کلینی، ۱۳۸۹ق: ۴۳/ ۶)	آداب تولد فرزند	صحیح	

۲-۱. فرزندان شفاعت کننده والدین

طبق پاره‌ای از روایات، در روز قیامت فرزندان‌ی که در کودکی از دنیا می‌روند در روز قیامت از والدین خود شفاعت می‌کنند: «الحسن بن محبوب عن علی بن رثاب عن الحلبي عن ابي عبدالله (ع) قال إن الله تبارك و تعالی كفل إبراهيم و سارة أطفال المؤمنين يغدوهم بشجرة في الجنة لها أخلاف كأخلاف البقر في قصر من درة فإذا كان يوم القيامة ألبسوا و طيبوا و أهدوا إلى آباءهم فهم ملوك في الجنة مع آباءهم و هو قول الله عز و جل و الذين آمنوا و اتبعهم ذريتهم بإيمان ألحقنا بهم ذريتهم» (ابن بابویه، ۱۴۰۴ق: ۳/ ۴۹۰): «خدای تبارک و تعالی ابراهیم و ساره را عهده‌دار نگهداری کودکان شیعیان کرده است و آن دو، این کودکان را در قصری از دُر، با درختی از بهشت غذا می‌دهند که دارای پستانک‌هایی چون پستان‌های گاو می‌باشد. وقتی روز

قیامت شد به این کودکان، لباس پوشانده می‌شود و خوشبو می‌شوند و به پدرشان و مادرانشان هدیه می‌گردند و آنان به همراه پدران و مادرانشان شاهان بهشتند و این بیان خداوند است که فرمود: و کسانی که گرویده و فرزندانشان آنها را در ایمان پیروی کرده‌اند، فرزندانشان را به آنها ملحق خواهیم کرد».

ارزیابی سندی: وثاقت حسن بن محبوب و علی بن رثاب در احادیث قبل گذشت. حلبی، همان عیید الله بن علی بن ابی شعبه است که نجاشی، آل شعبه را خاندان معروفی در کوفه معرفی می‌کند که همه آنها ثقه و قابل اطمینان هستند و عییدالله، بزرگ‌ترین و مشهورترین آنهاست (نجاشی، ۱۴۱۸ق: ۲۳۱)، بنابراین، سند حدیث، صحیح است.

تحلیل متنی: از نظر اسلام، تولید مثل، فرآیند انسان‌سازی و مسیری است که در آن جانسپین خدا در زمین، هستی می‌یابد؛ این نوع نگاه، ارزش تولید مثل را افزایش می‌دهد و آن را در سطح فریضه‌ای همانند جهاد در راه خدا و تلاش برای گسترش دین اسلام قرار می‌دهد (چراغی، ۱۳۸۹: ۲۰۸). فرزندان نه تنها زندگی دنیا را قوام می‌بخشند، بلکه عامل موثری در رشد و تعالی معنوی والدین، بعد از مرگ نیز خواهد بود. پدران و مادران از دنیا رفته، از عبادات و مناجات و کار خیر فرزندان اهل ایمان‌شان بهره کامل می‌برند (انصاریان، ۱۳۸۳: ۳۳۶). خداوند با عبارت: «بِأُولِ الدِّينِ إِحْسَانًا» فرزندان را به احسان کردن به آنها به ویژه در حال پیری سفارش کرده است، فرمانبرداری از آنان در هر حالی واجب است ولی نیاز آنان در پیری بیشتر است (طبرسی، ۱۳۷۲: ۱/۲۹۸). یکی از مصادیق شفاعت در دنیا، آموزش خواهی کسی برای دیگری از خدای متعال است. در آیات و روایات متعددی از قرآن از طلب مغفرت فرزندان، برای والدین سخن گفته شده است، از جمله: حضرت ابراهیم و نوح (ع) از خداوند آموزش پدر و مادر را درخواست می‌کنند: (ابراهیم / ۴۱) و (نوح / ۲۸). در روایات، مفاهیمی از این قبیل آمده است (محدث نوری، ۱۴۰۸ق: ۱۲ / ۲۳۰).

۲-۲. فرزندان سبب افزایش روزی

در برخی روایات فرزندان موجب ازدیاد روزی عنوان شده‌اند؛ این روایات نیز به صورت غیر مستقیم بر فرزندآوری توصیه می‌کنند.

«عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ بَكْرِ بْنِ صَالِحٍ قَالَ كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ (ع): «إِنِّي أَحْبَبْتُ طَلَبَ الْوَلَدِ مُنْذُ خَمْسِ سِنِينَ وَ ذَلِكَ أَنْ أَهْلِي كَرِهَتْ ذَلِكَ وَ قَالَتْ إِنَّهُ يَشْتَدُّ عَلَيَّ تَرْبِيَتُهُمْ لِقَلَّةِ الشَّيْءِ فَمَا تَرَى فَكَتَبَ إِلَيَّ اطَّلَبِ الْوَلَدَ فَإِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُهُمْ» (كلینی، ۱۳۸۹: ۳/۶): «بکر بن صالح گوید به امام رضا (ع) نامه نوشتم: من پنج سال است که از فرزنددار شدن خودداری کرده‌ام، بدان جهت که همسرم آن راناخوش می‌دارد و گوید: به خاطر کمی مال، پرورش آنان برای من سخت است. نظر شما چیست؟ امام (ع) در پاسخ نوشت: فرزند بخواه؛ زیرا خداوند روزی آنان را می‌دهد».

ارزیابی سندی: وثاقت احمد بن محمد بن خالد، در احادیث قبل بحث شد. بکر بن صالح، اگرچه امامی از راویان ضعیف است (نجاشی، ۱۴۱۸ق: ۱۰۹) ولی اعتماد مولفان کتب اربعه حدیثی شیعه سبب اعتبار بخشی به شخصیت و احادیث او می‌شود. بنابراین می‌توان حدیث را صحیح دانست.

تحلیل متنی: امام علی (ع) می‌فرماید: «تَنْزِلُ الْمَعُونَةُ عَلَى قَدْرِ الْمُتَوَكِّلِ» (سیدرضی، ۴۱۴ق: ۴۹۴): «کمک [الهی] به اندازه حاجت و نیاز نازل می‌شود»، لذا اولاً، هرچه هزینه انسان بیشتر شود به طور طبیعی تلاش و کوشش وی بیشتر می‌شود و مواهب بیشتری نصیبش می‌شود. ثانیاً، خداوند روزی‌رسان به افرادی که برای زندگی هزینه بیشتری می‌کنند و سخت‌گیری به همسر و فرزند ندارند و دست و دل آنها برای بخشش به نیازمندان و کارهای خیر و پذیرایی مهمان باز است، رزق و روزی بیشتری عنایت می‌کند (حیدری و غبشای: ۱۴۰۲). نکاح سبب زیادی روزی است و حتی برای شخصی فقیر، ازدواج سبب از بین رفتن فقرش می‌شود (شیرازی، ۱۳۸۳: ۷/۱). روزی دادن از اختیار خداوند بیرون نیست که نتواند بدهد، بلکه طبق اراده و اختیار خود هر کس را که بخواهد روزی می‌دهد و او قوی است و فتور و سستی در روزی او پدیدار نمی‌شود، و دارای مقام عزت و تمکین و استقلال است نه ذلت و افعال که مغلوب حوادث و امر غیر شود (حسینی طهرانی، ۱۴۲۹ق: ۳۲۹).

۲-۳. دعا برای طلب فرزند

برابر با بعضی روایات، اهل بیت (ع) به اصحاب خود سفارش کرده‌اند که برای طلب فرزند دعا کنند، منطوق این روایات دعا است ولی مفهوم آن توجه به فرزندآوری و افزایش نسل است:

«مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الْخَضْرَمِيِّ عَنْ الْحَارِثِ النَّصْرِيِّ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع): «إِنِّي مِنْ أَهْلِ بَيْتٍ قَدْ أَنْقَرُوا وَكَيْسَ لِي وَكَذَلِكَ قَالَ أَدْعُ وَ أَنْتَ سَاجِدٌ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرْتِنِي رَبُّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ قَالَ فَفَعَلْتُ فَوُلِدَ لِي عَلِيُّ وَ الْحُسَيْنُ» (حر عاملی، ۱۴۱۶ق: ۲۱/۳۶۹): «حارث نصری گوید: به امام صادق (ع) عرض کردم: من از خانواده‌ای هستم که منقرض شده‌اند و فرزندی ندارم. امام (ع) فرمودند در حال سجده این دعا را بخوان: رَبِّ هَبْ لِي ... شخص می گوید: این کار را انجام دادم و دو پسر (علی و حسین) به من داده شد».

ارزیابی سندی: بحث از وثاقت محمد بن یحیی و احمد بن محمد گذشت. علی بن حکم، امامی و ثقه (حلی، ۱۴۱۷ق: ۹۳). سیف بن عمیره، ثقه است (شیخ طوسی، ۱۳۹۸: ۳۳۷). ابی بکر خضرمی، در کتاب‌های رجالی مدح و ذمی ندارد؛ اما به دو قرینه، وثاقت یا دست کم حسن حال وی را می‌توان ثابت کرد: ۱- قرار گرفتن نام وی در سند روایت تفسیر قمی (قمی، ۱۴۰۴ق: ۲/۳۵۴)، ۲- روایت بی‌واسطه یونس بن عبدالرحمان (کلینی، ۱۳۸۹: ۳/۱۲) و روایت با واسطه صفوان بن یحیی (طوسی، ۱۳۶۳: ۳/۸۰). حارث نصری، ثقه است (نجاشی، ۱۴۱۸ق: ۱۳۹). بنابراین روایت صحیح یا حسن است.

تحلیل متنی: اهمیت برخوردار بودن از فرزند تا آنجاست که بعضی از پیامبران وقتی به سن پیری می‌رسیدند و از داشتن فرزند محروم بودند، از خدا می‌خواستند این نعمت الهی را به آنان عطا کند (مریم / ۵؛ حجر / ۵۳). برای نمونه، ابراهیم (ع) تا پیری از نعمت فرزند بی‌نصیب بود، از درگاه الهی دعا کرد تا اینکه خداوند، اسماعیل (ع) و اسحاق (ع) را به ایشا عطا فرمود. زکریا (ع) در پیری و در شرایطی که همسرش پیر و فرتوت شده بود، مورد لطف خداوند قرار گرفت و یحیی (ع) به ایشان عطا شد (انبیاء / ۸۹). بعضی (راوندی، ۱۴۰۵ق: ۱/۲۰۲) معتقدند منظور از عبارت «وَ ابْتُغُوا» در آیه «فَالَّذِينَ بَشَرُوا هُنَّ وَ ابْتُغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ» (بقره / ۱۸۷): «اکنون با آن‌ها آمیزش کنید و آنچه را خداوند برای شما مقرر داشته، طلب نمایید»، همان طلب فرزند است. بنابراین حفظ نسل انسان‌ها از مهم‌ترین اهداف شریعت است (بوطی، ۱۴۱۲ق: ۲۹۴) که تنها با تکثیر نسل محقق می‌شود (سبزواری، ۱۴۱۳ق: ۱۱/۴۵).

۴-۲. عیب بودن نازایی

از دیگر روایاتی که به طور غیر مستقیم بر اهمیت فزونی نسل دلالت دارند، روایاتی هستند که نازایی زن را نوعی عیب بیان کرده‌اند:

۱- «مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَجْبُوبٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ أَبِي الصَّبَّاحِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) عَنْ رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً فَوَجَدَ بِهَا قَرْنًا إِلَى أَنْ قَالَ: قُلْتُ: فَإِنْ كَانَ دَخَلَ بِهَا قَالَ: إِنْ كَانَ عَلِيمٌ بِذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يُنْكَحَهَا يَعْنِي الْمَجَامِعَةَ ثُمَّ جَامَعَهَا فَقَدْ رَضِيَ بِهَا وَإِنْ لَمْ يَعْلَمْ إِلَّا بَعْدَ مَا جَامَعَهَا فَإِنْ شَاءَ بَعْدَ أَمْسِكَ وَإِنْ شَاءَ طَلَّقَ» (کلینی، ۱۳۸۹: ۵/ ۴۰۹): «ابوصباح گوید: از امام صادق (ع) درباره مردی پرسیدم که با زنی ازدواج نموده و پس از آن وی را نازا یافت. فرمود: اگر دخول رخ داده و پیش از دخول به این عیب آگاه شد، مجامعت به معنای رضایت به عیب است؛ ولی اگر مطلع نبود و پس از آمیزش فهمید، می‌تواند زن را نگاه دارد یا طلاق دهد».

ارزیابی سندی: در سند این روایت، ابی‌ایوب، مدح و ذمی ندارد (نجاشی، ۱۴۱۸ق: ۴۵۵)،

لذا سند روایت ضعیف خواهد بود.

۲- «الْحُسَيْنُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ صَفْوَانَ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ قَالَ: بَعَثْتُ بِمَسْأَلَةٍ مَعَ ابْنِ أَعْيَنَ قُلْتُ سَأَلْتُ عَنْ خَصِيٍّ دَلَسَ نَفْسَهُ لَامْرَأَةً وَدَخَلَ بِهَا فَوَجَدَتْهُ خَصِيًّا قَالَ يُفَرِّقُ بَيْنَهُمَا وَيُوجِعُ ظَهْرَهُ وَيَكُونُ لَهَا الْمَهْرُ بِدُخُولِهِ عَلَيْهَا» (طوسی، ۱۴۰۷ق: ۷/ ۴۳۲): «ابن مسکان گوید به ابن‌اعین گفتم از امام صادق (ع) درباره مرد خصی پرسیدم که عیب خود را برای زنی پوشانده است و پس از ازدواج با وی، با او نزدیکی نموده است و آن‌گاه، زن از خصی بودنش آگاه گشته است. فرمود: میان آنها جدایی انداخته می‌شود و پشت آن را شلاق زد و به جهت دخول، مهریه را باید پردازد».

ارزیابی سندی: حسین بن سعید، موثق (طوسی، ۱۳۷۳: ۳۸۵). صفوان، کوفی و ثقه

است (نجاشی، ۱۴۱۸: ۱۹۷). ابن مسکان، ثقه می‌باشد (نجاشی، ۱۴۱۸ق: ۲۱۴؛ کشی، ۱۳۸۲: ۶۷۳).

سند روایت صحیح است.

تحلیل متنی: طبق روایت اول نازایی زن موجب برخورداری مرد از حق طلاق است. اما

درباره روایت دوم باید گفت؛ خصی، مردی است که قدرت تولید مثل ندارد گرچه قدرت آمیزش را دارد (طریحی، ۱۴۱۶ق: ۱/ ۱۲۴). اگر زنی با مردی ازدواج کند که یکی از چهار عیب: جنون، عنن، جب و خصاء را داشته باشد حق فسخ عقد را دارد. خصی حالتی است که زن، امکان

کامجویی از همسر خویش را دارد، فقط امکان باردار شدنش منتفی است، و علت قائل شدن حق فسخ برای زوجه بجه دار نشدن زن است (شییری زنجانی، ۱۳۸۳: ۲۰/۶۴۰۴). بنابراین نازایی و فرزنددار نشدن زوجین، عیب محسوب می شود. زمانی که حضرت زکریا از همسر خود فرزنددار نشد و از خداوند طلب فرزند کرد (انبیاء/۹۰) و خداوند در پیری به ایشان فرزند عنایت فرمود این موضوع در قرآن با این عبارت یاد شده است: «وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ». ظاهر کلام این را می رساند که منظور از اصلاح همسرش این باشد که او را شایسته برای فرزنددار شدن کرد تا مدت ها این شایستگی رانداشت و زنی عقیم و نازا بود. هم چنان که خودش در دعایش به این نکته تصریح کرده بود (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۱۴/۴۴۶).

۵-۲. آداب تولد فرزند

در روایات برای نوزاد تازه متولد شده، آدابی بیان گردیده است، مانند: زمان نام گذاری، عقیقه، صدقه، شیردهی. فقها اگرچه آن ها را بر استحباب یا کراهت حمل کرده اند با این وجود این آداب نشان دهنده جایگاه و اهمیت فرزند است و به صورت غیر مستقیم بر اهمیت فرزندآوری در اسلام دلالت دارد:

۱- «أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع): «فِي الْمَوْلُودِ قَالَ يُسَمَّى فِي الْيَوْمِ السَّابِعِ وَيُعَقُّ عَنْهُ وَيُحَلَقُ رَأْسُهُ وَيَتَصَدَّقُ بِوِزْنِ شَعْرِهِ فِضَّةً وَيُبْعَثُ إِلَى الْقَابِلَةِ بِالرَّجُلِ مَعَ الْوَرِكِ وَيُطْعَمُ مِنْهُ وَيَتَصَدَّقُ» (کلینی، ۱۳۸۹ق: ۶/۲۹): «نوزاد در هفتمین روز تولد نام گذاری شده، برای او عقیقه قربانی می شود و موی سرش تراشیده و معادل آن نقره صدقه می دهند و ران برای قابله تقدیم می شود و از آن به دیگران اطعام و صدقه داده می شود».

ارزیابی سندی: وثاقت تمام راویان در روایات قبل مورد بررسی قرار گرفت. با توجه به این

که تمامی راویان، امامی و ثقه هستند، روایت صحیح السند است.

۲- «عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ إِبْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَا تَسْتَرْضِعُوا الْحَمَقَاءَ فَإِنَّ اللَّبْنَ يُعْدِي وَإِنَّ الْغُلَامَ يَنْزِعُ إِلَى اللَّبَنِ يَعْنِي إِلَى الظَّنِّ فِي الرُّعُونَةِ وَالْحُمَقِ» (کلینی، ۱۳۸۹ق: ۶/۴۳): «زنان کودن را دایه فرزندانتان قرار

ندهید زیرا از طریق شیر، حماقت و کودنی به آن‌ها منتقل می‌شود. یعنی کودک در تهی مغزی و کم‌عقلی به دایه‌اش می‌رود».

ارزیابی سندی: سخن از وثاقت علی بن ابراهیم و ابراهیم بن هاشم گذشت. عبدالرحمان بن ابی‌نجران، توثیق شده است (نجاشی، ۱۴۱۸ق: ۲۳۵). عاصم بن حمید، ثقه (همان: ۳۰۱). محمد بن قیس، ثقه است (همان: ۳۲۳). بنابراین سند حدیث صحیح است.

تحلیل متنی: اهمیت فرزندآوری به قدری است که بخش مهمی از کتاب‌های معتبر روایی را به خود اختصاص داده است. صدها روایت مخصوص اهمیت فرزندآوری، نام‌گذاری، تربیت، عقیقه، حقوق، دعاها و دقت در انتخاب شیرده و... نقل شده است. با نگاهی به این روایات، ضرورت توجه بیشتر به موضوع «فرزند» روشن می‌گردد. در آموزه‌های دینی، والدین در مقابل فرزندان مسئول هستند بنابراین خانواده‌هایی که به سعادت فرزندان خود می‌اندیشند و درباره آینده آنها احساس مسئولیت می‌کنند باید برای طفل، قبل از تولدش و بلکه قبل از انعقاد نطفه برنامه‌ریزی کنند و همه نیازهای رشد و تعالی ایشان را تامین نمایند (بشیری، ۱۳۸۸: ۹۷)، چنان‌که در متون آمده است: «تَخَيَّرُوا لِلرَّضَاعِ كَمَا تَتَخَيَّرُونَ لِلنَّكَاحِ، فَإِنَّ الرِّضَاعَ يُغَيِّرُ الطَّبَاعَ» (حمیری، ۱۳۷۱ق: ۹۳/۱): «برای شیردادن، مرضعه صالحه اختیار کنید، چنانچه در انتخاب همسر دقت می‌کنید؛ زیرا شیر، طبیعت بچه را تغییر می‌دهد». از توجه به تمام زوایای فرزندآوری، اهمیت این موضوع نزد شارع مقدس را نتیجه گرفته می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

این مقاله در پی پاسخ به این سؤال اصلی بود که واکاوی سندی و محتوایی روایات موافق فرزندآوری چگونه است؟ برای پاسخ به سؤال تحقیق روایات مرتبط از جوامع حدیثی معتبر استخراج گردید. یافته‌ها نشان داد که در جوامع حدیثی معتبر، روایات فرزندآوری از نظر محتوایی در دو محور کلی قابل تقسیم است: ۱. روایات صریح دال بر فرزندآوری، ۲. روایات غیر صریح دال بر فرزندآوری؛ دسته اول، روایاتی بودند که به روشنی و صراحت بر افزایش تعداد فرزندان دلالت داشتند، بررسی مضامین آن‌ها نشان داد که در چهار عنوان به فرزندآوری توصیه کرده‌اند: ۱. مباحثات رسول خدا (ص) به فزونی جمعیت، ۲. سنگینی زمین به علت تسبیح‌کنندگان، ۳. زنان

فرزندآور بهترین زنان امت، ۴. نعمت، رحمت و برکت بودن فرزندان. دسته دوم، روایاتی بودند که منطوق آن‌ها بر افزایش تعداد فرزندان دلالت ندارند، اما مفهوم آن‌ها به صورت غیر مستقیم بر فزونی فرزند اشاره دارد. بررسی مضامین آن‌ها نشان داد که در پنج عنوان به فرزندآوری سفارش کرده‌اند: ۱. فرزندان شفاعت کننده والدین، ۲. فرزندان سبب افزایش روزی، ۳. دعا برای طلب فرزند، ۴. عیب بودن نازایی، ۵. آداب تولد.

بررسی اسناد روایات بیان گر آن بود که غالباً آن‌ها از منظر علم رجال و درایه الحدیث از سند صحیحی برخوردار هستند و اندک روایاتی که سند ضعیف دارند مضمونی مشابه روایت صحیح السند دارند، و سند و محتوای آن‌ها تأیید می‌گردند. محتوای روایات نیز با آیات قرآن همسو هستند. از جمله در آیات قرآن کثرت فرزندان یکی از نعمت‌های مهم الهی شمرده شده است؛ در داستان نوح (ع) آمده است که ایشان به جمعیت کافران زمان خود می‌گوید: «و گفتیم: از پروردگار خویش آموزش بطلبید که او بسیار آمرزنده است، تا باران‌های پربرکت آسمان را پی در پی بر شما فرو فرستد، و شما را با اموال و فرزندان فراوان کمک کند و باغ‌های سرسبز و نه‌های جاری در اختیار تان قرار دهد»: «فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّاراً * يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَاراً * وَ يُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَ بَنِينَ وَ يُجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَ يُجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَاراً * مَا لَكُمْ لَّا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَاراً * وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَاراً (نوح: ۱۱-۱۴) (مکارم شیرازی، ۱۳۷۵: ۱۳/۱۵۵).

حال با توجه به نتایج به دست آمده از یافته‌های مطالعه حاضر می‌توان راهبردهای کاربردی و پژوهشی را بدین صورت پیشنهاد داد که از یک سو ایجاد ظرفیت شغلی بیشتر برای مردان به عنوان مسئول اقتصادی خانواده و بالا بردن نرخ استخدامی مردان نسبت به زنان به عنوان سرپرست خانواده و حذف کردن نرخ استخدام زنان در جایی که حضور زنان موثر نیست یا برخلاف طبیعت و فیزیولوژی آن‌هاست و از سوی دیگر با اهتمام جدی جهت به کارگیری زنان در حوزه‌هایی که حضورشان موثر و ضروری است مانند حوزه درمان و آموزش می‌توان شاهد ظهور و بروز مولفه‌های سبک زندگی اسلامی ایرانی شد. در این زمینه، رسانه‌ها، مراکز تعلیم و تربیت و سیاست گذاری دولت‌ها در جهت گفتمان سازی بین آحاد مردم کشور و مقابله با ابعاد نامطلوب سبک زندگی غربی همچون فرهنگ تجمل‌گرایی تاثیر مثبت و نقش تعیین کننده‌ای دارد. برای نمونه در ساحت نقش آفرینی زن در فرایند افزایش جمعیت، طرح‌های تشویقی دولت مانند تهیه پوشاک و

شیرخشک برای خانواده‌هایی که از جهت اقتصادی، کم برخوردارند و توانمندسازی خانواده‌ها در جهت تامین هزینه سال‌های اولیه فرزندان می‌تواند تاثیر بسزایی داشته باشد. همچنین توجه متولیان نظام آموزشی و فرهنگی به تغییر نوع نگرش افراد نسبت به فرزندآوری و تدوین آن در کتب درسی سطوح دبیرستان و دانشگاهی در قالب ارزش‌گذاری خانه‌داری زنان تحصیل کرده در منزل و تشویق به ازدواج و فرزندآوری بهنگام و دوری کردن از ازدواج در سنین بالا، که این خود ناتوانی در فرزندآوری را موجب خواهد شد. نیز می‌توان با اختصاص بودجه‌ای که سابقاً صرف وسایل جلوگیری از بارداری می‌شد به تعلیم مادران جهت رشد آگاهی‌شان در مسیر تربیت الهی و توحیدی فرزندان اقدام نمود.

فهرست منابع

- قرآن کریم، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی، (۱۳۸۰)، تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۴۰۴ق)، من لایحضر الفقیه، قم: موسسه نشر الاسلامی.
- امین عاملی، سید محسن، (۱۴۰۶ق)، اعیان الشیعه، بیروت: دارالتعارف المطبوعات.
-، (۱۳۶۲)، الخصال، قم: جامعه مدرسین.
- ابن درید، محمد حسن، (۱۹۸۷م)، جمهره اللغه، بیروت: دارالعلم.
- بوطی، محمد سعید رمضان، (۱۴۱۲ق)، ضوابط المصلحه فی الشریعه الاسلامیه، بیروت: دارالمتحدہ.
- حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۱۶ق)، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، قم: موسسه آل البيت (ع) لاحیاء التراث.
- خویی، ابوالقاسم، (۱۴۱۰ق)، معجم الرجال و الحدیث و تفصیل طبقات الرواه، قم: مرکز نشر آثار شیعه.
-، (۱۴۱۷ق)، خلاصه الاقوال فی معرفه الرجال، بی جا: الفقاهه.
- حمیری، عبدالله بن جعفر، (۱۳۷۱ق)، قرب الاسناد، قم: موسسه آل البيت لاحیاء التراث.
- خویی، ابوالقاسم، (۱۴۱۰ق)، معجم الرجال، قم: مرکز نشر آثار شیعه.
- راوندی، قطب الدین، (۱۴۰۵ق)، فقه القرآن، قم: کتابخانه مرعشی نجفی.
- زبیدی، محمد مرتضی، (۱۴۱۴ق)، تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت: دارالفکر.
- سبحانی، جعفر، (۱۴۱۸ق)، موسوعه طبقات الفقهاء، جلد یک، قم: موسسه امام صادق (ع).
-، (۱۴۲۵ق)، کلیات فی علم الرجال، قم: النشر الاسلامی.
- سبزواری، سید عبد الاعلی، (۱۴۱۳ق)، مهذب الاحکام، قم: دار التفسیر.
- سید رضی، محمد بن حسین، (۱۴۱۴)، نهج البلاغه، قم: نشر هجرت.
- شهید اول، محمد بن مکی، (۱۳۸۴)، الروضه البهیة فی شرح اللمعه الدمشقیه، جلد ۲، قم: ارغوان دانش.
- طبرسی، فضل بن حسن، (۱۳۷۲)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: ناصر خسرو.
- طریحی، فخر الدین، (۱۴۱۶ق)، مجمع البحرین، تهران: کتاب فروشی مرتضوی.
- طوسی، محمد بن حسن، (۱۴۰۴ق)، الاستبصار، تهران: دار الکتب الاسلامیه.
-، (۱۳۶۳)، تهذیب الاحکام، تهران: دار الکتب الاسلامیه.
-، (۱۳۷۳)، الرجال، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- قمی، علی بن ابراهیم، (۱۴۰۴ق)، تفسیر القمی، قم: دار الکتب.
- کشی، محمد بن عمر، (۱۳۸۲)، اختیار معرفه الرجال، تهران: مرکز نشر آثار علامه مصطفوی.

کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۸۹ق)، *الکافی*، جلد ۵. تهران: دارالکتب الاسلامیه.

مامقانی، عبدالله، (۱۴۱۱ق)، *مقباس الهدایه*، قم: موسسه آل البيت.

..... (۱۴۲۳ق)، *تنقیح المقال فی علم الرجال*، قم: معی الدین مامقانی .

- Ahangar, Mohammad Hossein, (1402), Study of childbearing and continuity of generation from the perspective of the Quran and Hadith, Tehran: Ninth Student Conference on Studying Health Culture from the Perspective of the Quran and Hadith. [In Persian]
- Alimohammadi, Tahereh; Akbarnejad, Mehdi; Rezaei, Saeedeh, (2017), Documentary Validation and Textual Analysis of Narratives of Childbearing, *Hadith Studies*, 9(2), 189-206. [In Persian]
- Allamah Helli, Hassan ibn Yusuf, (1412 AH), *Muntahi al-Muttalib fi taqqif al-Madhabh*, research by the Fiqh Department of the Islamic Research Council, Mashhad: Astan Quds Razavi Islamic Research Foundation. [In Persian]
- Al-Najashi, Ahmad ibn Ali, (1418). *Al-Fihrist*, Qom: Society of Seminary Teachers. [In Persian]
- Azazi, Shahla, (2004), *Addiction and Family Pathology*, Tehran: University of Welfare and Rehabilitation Sciences. [In Persian]
- Barki, Ahmad bin Muhammad, (1963), *Categories of Men*, Tehran: Tehran University Press.
- Bashiri, Abolghasem, (2009), *Employment of Couples*, Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute. [In Persian]
- Hekmatnia, Mahmoud, (2011), *Women's and Family Rights*, Tehran: Research Institute for Islamic Culture and Thought. [In Persian]
- Heydari, Ahmad; Ghobishawi, Ali, (1402), *Childbearing in the Mirror of Islamic Traditions*. Makarem Shirazi Office Information Database. [In Persian]
- Hosseini Tehrani, Seyyed Mohammad Hossein, (1429 AH), *Treatise on Marriage: Population Decline is a Severe Blow to the Body of Muslims*, Mashhad: Translation Institute.
- Hosseini, Beh Razan; Esmaili, Masoumeh; Farahbakhsh, Kiyomars; Salarifar, Mohammad Hossein, (1402), *Childbearing Motivation Model Based on the Lived Experiences of Single-Child and More than Two-Child Families*, *Quarterly Cultural and Educational Journal of Women and Family*, 18(65), Winter, 45-68. [DOR: 20.1001.1.26454955.1402.18.65.1.1](https://doi.org/10.1001.1.26454955.1402.18.65.1.1) [In Persian]
- Kharrazi, Mohammad Baqir, (1379), *Population Control Theory and Views*, *Journal of Ahlul Bayt (AS) Jurisprudence*, No. 21. [In Persian]
- Kianpour, Narjes; Rahmzadeh, Seyed Ali; Hashemzahi, Nowruz, (1402), *Factors affecting childbearing with emphasis on virtual social networks*, *Cultural and Educational Quarterly of Women and Family*, 18(64), Autumn, 38-53. [DOR: 20.1001.1.26454955.1402.18.64.2.0](https://doi.org/10.1001.1.26454955.1402.18.64.2.0) [In Persian]
- Makarem Shirazi, Nasser, (1375), *Message of Imam Amir al-Mu'minin (AS)*, Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiya. [In Persian]
- Mohammadi Babazidi, Fatemeh; Mirdamadi, Seyed Mojtabi; Mohammad Jafari, Rasoul, (1403). *Study and criticism of the perceptions of opponents of population growth of verses and narrations indicating generation limitation*, *Quarterly Cultural, Educational Journal of Women and Family*, 19(67), Summer, 11-34. [DOR: 20.1001.1.26454955.1403.19.67.1.2](https://doi.org/10.1001.1.26454955.1403.19.67.1.2) [In Persian]
- Mohaqeq Damad, Seyyed Mustafa, (2010), *Medical Jurisprudence*, Tehran: Sarayesh. [In Persian]

- Nouri, Hossein, (1408 AH). Mustadrak al-Wasail and Mustanbat al-Masal, Beirut: Al-Bayt Lahia al-Tratah Institute. [In Persian]
- Qurashi, Ali Akbar, (1371), Dictionary of the Quran, Tehran: Daral-e-Kutub al-Islamiyya. [In Persian]
- Shobakalai, Muslim. (2016), Analysis of the issue of childbearing from the perspective of verses and narrations, Journal of Fiqh of Ahl al-Bayt, (88), 62-74. [In Persian]
- Shubeiri Zanjani, Seyyed Musa, (2004), Nikah, Qom: Raipardaz Research Institute.
- Tabatabaei, Seyyed Mohammad Hossein, (1995), Tafsir al-Mizan, translated by Mohammad Baqer Mousavi Hamedani, Qom: Islamic Publications Office. [In Persian]
- Talati, Mohammad Hadi, (2004), Population Growth, Family Planning and Abortion, Qom: Bostan Ketab. [In Persian]

